

”קיצוניות פוליטית, ביטויי שיטנה והסתה: 1993-1995, 2003-2005”

רפי כהן-אלמגור

מבוא

ב 4 בנובמבר 1995 נרצח ראש הממשלה יצחק רבין בכיכר מלכי ישראל בתל אביב. הדבר ארע בסיומה של עצרת גדולה למען השלום ונגד אלימות. בעקבות הרצח חשו אנשים צורך לערוך חשבון נפש ולבחון את מעשיהם ואת דבריהם טרם הרצח. הועלו שאלות לגבי אחריות הממשלה, התקשורת וגורמים אחרים ביצירת אווירה, אשר ייתכן והיותה כר פעולה נוח לאנשים מסוגו של הרוצח יגאל עמיר. אנשים בעלי השפעה ציבורית ניצלו את התקשורת על מנת לשאול עצמם האם היה להם חלק ביצירת אווירה אלימה אשר הזינה מחשבות רצח. נשמעו קולות האומרים כי בישראל קיים "יותר מדי חופש" – יותר מדי חופש ביטוי, יותר מדי חופש מצדה של התקשורת.

ביוני 2003 שרון התבטא בדבר הצורך בפינוי התנחלויות ובאפריל 2004 התפרסמה תוכנית ההתנתקות שלו. עד להוצאתה אל הפועל בחודש אוגוסט 2005 היינו עדים שוב למסע הסתה נגד ראש ממשלה בישראל ונשמעו לא מעט קולות המצדיקים את חיסולו.

בהרצאה היום אדון בנושא של דבור מסית, תוך התמקדות במקרי הסתה שארעו טרם ההתנתקות בחיי ראש הממשלה רבין, ובשנים 2003-2005 נגד ראש הממשלה שרון. מקרי הסתה אלו דרשו את התערבות המדינה, אך אמצעים מעטים מדי ננקטו על מנת למנוע אותם או להעניש

את המעורבים בהם. ההסתה התרחשה בשנים 1993-1995 לאחר החתימה על הסכמי אוסלו בספטמבר 1993, אירוע אשר תומכיו ציירוהו במונחים של הבטחה גדולה לעתידה של המדינה ולשלום ישראל, ואילו מבקריו ראו בו אסון לאומי שידרדר את המדינה אלי פי פחת, ובשנים 2003-2005 לאור תוכנית ההתנתקות של שרון מרצועת עזה שתוארה על ידי תומכיה כהכרחית לביטחונה של ישראל ועל ידי מבקריה כבגידה בארץ ישראל, תורת ישראל ועם ישראל.

חריג לעקרון חופש הביטוי : הסתה

ביצירתו הידועה **על החירות** כותב ג'ון סטיוארט מיל שדעות מאבדות את חסינותן כאשר הן מובעות בנסיבות אשר בהן הן עלולות להוות עידוד לפעולות מזיקות. מיל היה תומך נלהב בסובלנות, ובשם השאיפה לגילוי האמת וחשיפתה העלה הוא את חירות הביטוי כמעט למעלת החסינות אותה הנתונה לחופש המחשבה.

מאידך גיסא, גם הוא הכיר כי לחירות זו מגבלות כאשר עסקינן בהסתה מכוונת אשר עלולה להביא לנזק רב יותר מזה שיגרם באם נגביל את חירות הביטוי.

מיל פיתח עיקרון לו קרא עיקרון ההיזק (Harm Principle) המתייחס לחירות ביטוי ומעשה כאחד. הוא התיר חירות כל זמן שאינה מוליכה לשלילת זכויות הזולת. לדידו המטרה היחידה המהווה סיבה להגבלת חירות כלשהי היא הגנה עצמית.

The corn-dealer example.

מיל הינו תוצאתן, consequentialist, מניח את הדגש על תוצאות. כאן העיקרון נועד לחסום ביטוי אשר הינו בגדר הסתה.

הסתה הינה ביטוי המכוון לגרום לפעולה מזיקה בנסיבות אשר מאפשרות, אף תורמות, לבצוע המעשה הפוגע. יסוד הכוונה הינו מרכזי. כמו כן קיים מוטיב ההמרצה - לעשות משהו עכשין. בדוגמת סוחר הדגן אין זמן למחשבה זהירה, לשקילה הגיונית של המשתנים הרלבנטיים לארוע. האנשים משולהבים מכדי להיות אחראים למעשיהם.

חיינו של סוחר הדגן יעמדו בסכנה מוחשית אם יותר למסית לשאת את דברו ועל כן, טוען מיל, יש להעמיד את הסכנה לחיים מעל לחירות הביטוי. כפועל יוצא ניתן להגביל ביטויים במקרה כגון זה. אין מדובר בהגבלת דיעות ככאלה.

עיקרון ראשון : כאשר ביטוי קרוב לפעולה ניתן להגבילו תחת עקרון ההיזק. כלומר : ביטוי אשר מסית (במובן שהוא עונה על ארבעת הקריטריונים של תוכן ואורח הביטוי, כוונות הדובר והנסיבות) לגרימת פגיעה פיזית לפרטים מסוימים או קבוצות, צריך להיות מוצא מהגנת חירות הביטוי.

- בכל מקרה, ארבעה שיקולים מנחים :

תוכן הביטוי הפוגע,

דרך ביטוי,

כוונות הדובר,

הנסיבות.

דברי הסתה הם ביטויים אשר עלולים, בדרגה גבוהה של סבירות, להביא לפגיעה באדם או במספר אנשים. אלו ביטויים הקרויים גם ביטויי-מעשה משום שקשה להבחין ולומר ביחס אליהם היכן נגמר הביטוי ומתחיל המעשה. גורם הזמן הוא חשוב ביותר.

Speech-acts

באורח דומה, השופט הולמס אמר בפסק דין ידוע כי אנו לא נוכל להתיר קריאה כוזבת בדבר "אש" בתאטרון.

We cannot allow falsely shouting "**Fire!**" in a crowded theater

וחוקר המשפט הידוע, זכריה צ'אפי אמר בצורה דומה :

"Smoking is all right, but not in a powder magazine."¹

יש בנמצא שני נושאים, הקשורים זה בזה, אשר מיל לא התייחס אליהם, החיוניים להבנת נושא ההסתה בימינו אנו. אחד מהם הוא התפקיד אותו ממלאת תקשורת ההמונים במתן פומבי להסתה.

¹ . Zechariah Chafee, *Free Speech in the United States* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1946), p. 397.

מיל לא התייחס לסוגיה זו מטעמים מובנים: בתקופתו הייתה קריאת עיתונים נחלתם של חוגים מצומצמים בלבד, כלומר של האליטה החברתית, והתקשורת האלקטרונית לא הייתה בנמצא.

הנושא השני קשור הדוקות להשפעת אמצעי תקשורת ההמון ועניינו יצירת **אווירה של הסתה**. הדוגמה של סוחר הדגן דנה במקרה בודד, בו ניתן להצביע על קשר ישיר בין הביטוי המזיק לבין הפעולה האלימה.

כאשר בוחנים את הארועים שארעו במשך התקופה שבין ספטמבר 1993 לנובמבר 1995, מהחתימה על הסכמי אוסלו עד להתנקשות בחיי ראש הממשלה, אין ניתן להתעלם מהאווירה הפרועה שחוללו עשרות הארועים, אותם יזמו מתנגדי הסכמי אוסלו, כשהמטרות העומדות נגד עיניהם היו ערעור יסודות השלטון, סיכול תהליך השלום, ותיאור יצחק רבין כמוסר אדמות מולדת לרב מרצחים (יאסר ערפאת), אדם המתעלם מהתנ"ך ומהיהודים הדתיים המאמינים בספר הספרים, אשר מקריב את בטחון המדינה ובוגד בעם ישראל.

ארועים אלו סוקרו בחלקם על-ידי התקשורת אך מעט מאוד נעשה לגנותם או להאבק בהם. למה הדבר דומה? לפצצות מצרר המכסות שטחים גדולים. לעיתים הן פוגעות, לעיתים לא. פעמים רבות דברי ההסתה המועברים על ידי אמצעי התקשורת ומוגברים על ידם נופלים על אזניים ערלות. אך לעתים נופלים הם על אזניים כרויות לרווחה ומסייעים לשכנע את המשוכנעים כי יש לקום ולעשות מעשה; יש לעבור ממילים למעשים, מדברים מזיקים למעשים מזיקים.

כך למשל, הרב קורף, ראש חסידות חב"ד בפלורידה, צוטט אומר כי רבין הוא "בחזקת אויב", כי חל עליו הכלל "הקם להרגך השכם להרגו", וכי לא יצטער אם תהייה התנקשות בחיי ראש הממשלה.² הרב אברהם הכט, ראש הקהילה הסורית בניו יורק אמר בראיון כי דינו של רבין הוא דין מוסר, קרי דין מוות. הכט הסביר כי כל מי שמעביר בכוונה תחילה לזרים בני אדם, רכוש או נכסים השייכים לעם היהודי עבר על חטא שעונשו מיתה וכי לפי הרמב"ם כל מי שהורג אדם כזה עשה מעשה טוב.³ בדיעבד אנו יודעים כי הדיון ההלכתי בסוגיות של "דין רודף" ו"דין מוסר", שעלה בשיחות פנימיות שניהלו רבנים בישיבות וכוללים בארץ ובעולם, נפל על אזניו הכרויות

² עקיבא אלדר, "מנהיג חב"ד בפלורידה: לא אצטער אם יהרגו את רבין", **הארץ** (15 אוקטובר 1995), עמ' א'4. ראו

גם אמנון ברזילי, "מקורות השנאה של יגאל עמיר", **הארץ** (9 נובמבר 1995), עמ' ב'2.

³ שלמה שמיר וראלי סער, "הרב הכט שקבע כי רבין יבכלל חיבי מיתה", סולק מראשות בית הכנסת שלו בניו-יורק",

הארץ (9 נובמבר 1995), עמ' א'6.

לרווחה של יגאל עמיר ששוכנע כי ההלכה מחייבת לרצוח את ראש הממשלה. בשלב מסוים הוא ראה עצמו את שליח ההלכה לדבר מעשה זה.

השבוע, מגזין חרדי שבועי הנוקט עמדות ימניות לאומניות קיצוניות, ניהל מסע הסתה בוטה במהלך שנת 1995 נגד ראש הממשלה. צוטטו בו התבטאויות על כוונות לרצוח את רבין, לעתים ללא כל הסתייגות. בין היתר נכתב בו כי יש להעמיד לדין את רבין ולהוציאו להורג, או לאשפזו בבית משוגעים. העיתון כינה את רבין "יודנראט", "שיכור", "שקרן פתולוגי", "בוגד", "חבר בכת השטן", "עוכר ישראל" ו"קאפו", כתב שאין לראש הממשלה סיבה להתלונן על שכינו אותו "רוצח", וטען שרבין מביא את ישראל "לסכנת השמדה".

העיתון ניבא כי יבוא יום והציבור הישראלי "יביא את רבין ופרס לדוכן הנאשמים בבית המשפט, כאשר האלטרנטיבה תהיה או עמוד התלייה או בית משוגעים. הצמד המטורף/ מרושע הזה או שנטרפה עליו דעתו או שהוא בוגד בעליל". **השבוע** אף יזם דיון בשאלה אם דין רבין למות ואיך ראוי להמיתו.⁴ תעודת פטירה מזויפת של רבין הופצה בהתנחלויות בגדה. סיבת המוות נרשמה כהתאבדות. כמו כן, הופצו שטרות כסף, ועליהם קריאה "לרצוח את רבין, ולירות בחיילים המפנים ישובים".

בנימין כהנא, ראש תנועת "כהנא חי" הצהיר כי "אנשים רבים סבורים שהפיתרון הוא לרצוח את רבין ופרס".⁵ רבין התקבל בכנס עולים יוצאי ארצות אנגלוסקסיות במכון וינגייט בקריאות "בוז", "רבין לעזה-זל" ו"הנה הכלב מגיע".⁶

אליקים העצני בנה מכניזם של הסתה מכוונת. הוא היה הראשון אשר הלביש כאפייה על ראשו של רבין, טבל את ידיו בדם, והשווה בין ממשלת רבין לממשלת וישי ששיתפה פעולה עם הנאצים בצרפת.⁷

אורי אלוני, ראש צעירי הליכוד, קרא יחד עם חבר מרעיו לרבין "בוגד" ו"רוצח" וערוץ 7 הודיע כי רבנים הוציאו על רבין דין רודף על בגידתו בעם ישראל.⁸

⁴. שחר אילן, "השבוע: רבין ופרס- ירשעי ישראל, אנשי היודנראט והקאפויים", **הארץ** (10 נובמבר 1995), עמ' א'5; מיכאל קרפין ועינה פרידמן, **רצח בשם אלוהים** (ת"א: זמורה, ביתן, 1999), עמ' 121.

⁵. מרב נשר, "הנה הכלב מגיע", **הארץ** (6 נובמבר 1995), עמ' ב'4.

⁶. אורי ארזי, "מארב מתוכנן: מפגין הימין זינק מתוך הקהל וניסה לתקוף את רבין", **מעריב** (11 אוקטובר 1995), עמ' א'2.

⁷. מיכאל קרפין ועינה פרידמן, **רצח בשם אלוהים**, עמ' 101; אהוד שפרינצק, "דינמיקת ההסתה שקדמה לרצח רבין", במיכאל קונפנינו (ע'), **כוח המילים וחולשת הדעת** (תל אביב: מרכז יצחק רבין לחקר ישראל/עם עובד, 2002), עמ' 278.

⁸. מיכאל קרפין ועינה פרידמן, **רצח בשם אלוהים**, עמ' 114, 119.

משה פייגלין מתנועת "זו ארצנו" אמר בראיון: "גם היטלר עלה לשלטון בבחירות דמוקרטיות. רבין הוא היודנראט שמעלה אותנו על הרכבות". גם הרב נחום רבינוביץ השווה את ממשלת רבין ליודנראטים באירופה, הגדיר את רבין כמוסר ואמר כי לפי הרמב"ם הוא מתחייב בנפשו.⁹

כעת אבקש לדון במספר מקרי הסתה לרצח ראש הממשלה רבין, וראש הממשלה שרון. מעצם הגדרתי את אותם מקרים כ"הסתה" במובחן מ"הטפה" ברור כי אני חושב כי מן הראוי היה להוציא את אותם ביטויים מהגנת עקרון חופש הביטוי ולהעניש את המסיתים. לצערי, לא תמיד היו אלה פני הדברים. וגם כאשר נפתחו הליכים משפטיים כנגד חלק מן המסיתים, בתי המשפט נהגו קולא רבה שאין בה כדי להרתיע מסיתים נוספים בפוטנציה. כך נזרעים זרעי הפורענות והאלימות.

אני אראה לכם מספר קטעי וידאו על מנת לבסס את טענותיי. אין טוב ממראה עיניים.

מדבקות הנושאות את המסר: "צריך להרוג את רבין"

ב-30 באוקטובר 1993 הופצו בעיירה אור עקיבא מדבקות בזמן ביקורה של שרת העבודה דאז, אורה נמיר. המדבקות נשאו מסר קצר וברור: "צריך להרוג את רבין". אמירה זאת מהווה מקרה מובהק של ביטוי מזיק, אשר עיקרון חופש הביטוי אינו צריך לחול עליו. סומנה מטרה, והצהרה ברורה נשמעה בדבר גורלה הרצוי של אותה מטרה. הייתה זו קריאה מפורשת לרצח. מעבר לכך, הנסיבות תרמו לסכנה של נקיטת פעולה מזיקה כאן ועכשיו. המדבקות הופצו בזמן ביקורה של שרת עבודה בממשלת רבין והייתה אפשרות לכך שאחד או יותר מקרב הנוכחים בקהל, אשר רבים מהם התנגדו להסכמי אוסלו ולמדיניות ממשלת רבין, ינקטו בפעולה על מנת לרצוח את נציגתו של רבין.

השניים אשר הפיצו את המדבקות, אהובה ווענונו וגיל שרון, הועמדו לדין בגין:

1. מעשי המרדה - עבירה על סעיף 133 לחוק העונשין תשל"ז 1977.

2. פרסומי המרדה – עבירה על סעיף 134 (א) + 26 + 499 לחוק העונשין תשל"ז 1977.¹⁰ השניים קיבלו עונשים קלים ביותר. השופט עמירם שרון דן כל אחד מהם למאסר בפועל למשך שלושה חודשים, למאסר על תנאי למשך 6 חודשים, לתשלום קנס 1500 ש"ח או חודש ימים מאסר

⁹ שם, עמ' 126, 158, 160.

¹⁰ ראו ת"פ 152/94 מדינת ישראל נגד גיל שרון ואהובה ווענונו, בית משפט השלום בחדרה.

תמורתם.¹¹ פסק דין זה לא יכול היה לשמש כעונש מרתיע כלפי אלו אשר הסיתו להתנקשות בחיי ראש הממשלה רבין. במקום להכריז בקול רם וברור שבית המשפט אינו יכול להתייחס בסובלנות לקריאה מפורשת לרצח, בית המשפט פטר את המקרה כ"טעות" שנעשתה בידי שני הנאשמים, בהתעלמו מההקשר שבו הופצו המדבקות, ומהצורך שנוצר בהתערבות החוק על מנת להרגיע את האווירה הלוהטת.

"פולסא דנורא"

דוגמא נוספת להסתה מתייחסת לקללה דתית בשם "פולסא דנורא".

"פולסא דנורא" - "שוט של אש" בארמית - היא קללה קבלית, החמורה בקללות היהדות. היא אמורה לגרום למות המקולל בתוך שנה מיום הטלתה, באמצעות זימון מלאכי חבלה. המלאכים נקראים שלא למחול למקולל על עוונותיו, "לתת בו חרב", ועד למותו - להטיל עליו את כל הקללות הכתובות בתורה.

באוקטובר 1995, בערב יום הכיפורים, הפיץ אביגדור אסקין, בצוותא עם עמיתים לדעה, את הקללה אשר חוברה בידי שלושה "מקובלים" נגד ראש הממשלה רבין. מר אסקין צולם בזמן הקראת ה"פולסא דנורא" מחוץ למעונו הרשמי של ראש הממשלה בירושלים. התפילה קראה "להסתלקותו של רבין ממעשיו הרעים בעולם הזה" בגינם הוא בן-מוות. היא הוקראה בנוכחות כתבי תקשורת אשר הוזמנו לזירת-האירוע "תוך כוונה לפרסם ברבים את דבר קיומו של טכס התפילה ולהעביר בכך מסר לציבור המתיר דמו של ראש הממשלה יצחק רבין, והקורא לפגיעה בו".¹² המסר היה שראש הממשלה רבין אינו יכול להמלט מקללת המוות שנגזרה עליו עקב מדיניות הרשע שלו. היה זה צעד פרובוקטיבי שקרא קריאה ברורה למותו.

וידאו: פולסא דנורא

שלטונות החוק לא נקטו צעדים נגד מר אסקין. רק למחרת הרצח, כאשר אסקין הופיע בטלוויזיה והצהיר כי תפילתו התגשמה "במלואה", רק אז התחילו השלטונות לחפש אחריו. אנשים ליברליים דוגמת ב. מיכאל יכולים להתייחס אל הסיפור כולו בביטול: "פולסא שמולסא". אך ליברלים אינם נוטים להאמין בקללות כאלו. הם לא ישוכנעו לעזור לאלוהים בהוצאה לפועל

¹¹ . ש.ס.

¹² . ת"פ 827/96 מדינת ישראל נגד אביגדור בן ולרי אסקין, בית משפט השלום בירושלים.

של משאלות לב כאלו. ההסתה נפלה על אזניים כרויות של קיצונים ותרמה לאווירה אשר עוררה את יגאל עמיר ועודדה אותו לבצע את מעשהו הנתעב.

בתחילת מרץ 1996 מחבלים פלסטיניים יזמו סדרת התקפות טרור אכזריות אשר גרמה למותם של עשרות אזרחים. בעקבות מעשי טבח אלו, פנה מר אסקין לתקשורת והכריז שבכוונתו לבצע שוב את טקס ה"פולסא דנורא", והפעם נגד ראש הממשלה שמעון פרס. אחרי ככלות הכל, הקללה הוכיחה את יעילותה בפעם הראשונה, ומדוע לא להשתמש בה שנית.

אסקין הועמד לדין על כך (א) שביצע את טקס ה"פולסא דנורא", ושהזכיר, יום לאחר רצח ראש הממשלה, את הקשר בין ה"פולסא דנורא" לבין הרצח. (ב) שהצהיר שבכוונתו לבצע טקס דומה בקריאה לרצח ממשיך דרכו של רבין, שמעון פרס. בית המשפט מצא את מר אסקין אשם בשני הסעיפים בעבירה על סעיף 4 לפקודת מניעת טרור (1948). גזר דינו היה מאסר לתקופה של ארבעה חודשים, ומאסר נוסף של שנה על תנאי למשך שלוש שנים.

עורכי טקס הפולסא דנורא ראו כי טוב, וביוולי 2005 החליטו לערוך אותו שוב, הפעם נגד ראש הממשלה אריאל שרון. פעיל הימין הקיצוני מיכאל בן חורין, ממארגני הטקס, אמר כי לנוכח השמירה על שרון, "שהיא פי 10 מהשמירה על היטלר וסטאלין", אי אפשר להרוג אותו בידי אדם, ולכן הם קראו למלאכי החבלה להרוג אותו. בטקס השתתפו כ-20 איש.

הטקס, הנערך ברובו בארמית, אך כמה שעות. בן חורין אמר כי שורר ניגוד בין מצבו של שרון לזה של ראש הממשלה יצחק רבין, שנרצח לאחר טקס פולסא דנורא נגדו. בעוד רבין נדחף להסכם אוסלו בידי תנועה שלמה, שרון הוא אדם יחיד שדוחף את תנועתו, ולכן מותו יביא לביטול ההתנתקות. לדברי בן חורין, פעיל תנועת כך לשעבר, זו הסיבה שבגללה החליטו לבצע את הטקס.

עם מנהלי הטקס נמנה הרב יוסף דיין מפסגות, אחד משלושת הרבנים שהטילו את הפולסא דנורא בראש הממשלה יצחק רבין. דיין, איש תנועת כך ובעבר מועמדה לכנסת, אמר עוד בספטמבר 2004 כי יסכים לערוך פולסא דנורא לשרון, וכי הוא מייחל למותו.

המערכת המשפטית בחנה את הארוע אך בחרה שלא לפתוח בהליכים משפטיים כנגד המסיתים. דומה כי לא למדנו דבר.

התקשורת הוסיפה חטא על פשע. במקרה הראשון הנוגע לטקס שנועד לקרוא לרצח רבין התקשורת שמשה שופר של המסיתים. אסקין ומקובליו, כאשר בצעו את הטקס, הגיעו אולי לשלושים איש, עוברי אורח אשר היו עדים לטקס המסית. אסקין ביקש תהודה הרבה יותר גדולה. הוא יצר קשר עם אמצעי התקשורת אשר מצאו עניין רב בסוגיה. מה זה "פולסא דנורא", מה

מקורותיה, פירוש השם, מתי נערכה בעבר, מיהו אסקין, מי הם המקובלים. תילי תילים של מילים נשפכו על התופעה. בעשותם כן הם ספקו לאסקין במה נכבדה להסתה, והרחיבו את מעגל השפעתה עשרות מונים.

אינני אומר כי על התקשורת להתעלם מתופעות משטינות מעין אלה. אם תתעלם היא תמעל באמון הציבור. מן הראוי כי הציבור ידע על התופעה, ידע את עומק השינאה ואת מקורותיה. עם זאת ברצוני להבחין בין סיקור ישיר לסיקור עקיף. דבר אחד הוא לסקר את התופעה, ודבר אחר לגמרי הוא לאפשר לאסקין ולמרעיו להפיץ את דבריהם ישירות למקורפון. תפקיד התקשורת הוא לסקר תופעות, לא לסייע למסיתים ולשמש שופר ומגבר.

בשנת 2005 ערוץ 2 התעלה על עצמו ולא רק סיקר את התופעה אלא אף שידר את ההסתה הזאת. עורכי טקס ה"פולסא דנורא" לראש הממשלה ערכו "מכרז" בין כלי התקשורת השונים על הזכות לשדר את הקלטת המתעדת את הטקס. מתברר, כי מלבד תכנון מותו העתידי של ראש הממשלה, ביקשו פעילי הימין הקיצוני גם להשיג רווח כספי נאה מפעילותם זו. הם דרשו סכום של 5,000 דולר עבור הקלטת.

בכלי התקשורת החליטו העורכים לדחות את הבקשה על הסף, ולטענת גורמים בערוץ 10 אף היה סיכום בלתי רשמי בינם לבין ערוץ 2, כי שני הערוצים יימנעו מרכישת הקלטת. בערוץ 2 מכחישים שהיה סיכום כזה. כעבור זמן קצר נמצא לקלטת רוכש: מערכת התכנית "משעל חס" בזכיינית "רשת" של ערוץ 2. שי נשר, מפיק התוכנית, ומערכת "משעל חס" טוענים כי הסכום ששולם בסופו של דבר הוא רק עבור עלות ההפקה והצילומים - כ-800 דולר - אבל בכלי התקשורת האחרים טענו כי משעל שילם את מלוא הסכום הנדרש ואף יותר.

ב- 27 ביולי 2005 מנכ"ל הרשות השנייה, מוטי שקלאר, פנה למנכ"ל רשת-נגה יוחנן צנגן על רקע כוונת התכנית "משעל חס" לשדר את קלטת ה"פולסא דנורא" כנגד ראש הממשלה, בבקשה לשקול את שידורה. שקלאר ציין במכתבו כי זכותה של רשת-נגה לשדר את הקלטת. עם זאת "בתקופה הטעונה בה אנו נמצאים, המלווה במחלוקות כואבות, נראה כי לא יהא זה ראוי לתת ביטוי לגופים קיקיוניים וקיצוניים, ובאמצעות כך להעצים אותם, כל שכן לאחר מתן תשלום כספיי". לעניות דעתו, "התקשורת צריכה להיות גורם מתווך וההעצמה של תופעות ביזריות וסהרוריות כגון אלה, משחקת לידי הקבוצות השוליות והקיצוניות, ואף משרתת אותן". עוד כתב שקלאר, כי "באם אתם עומדים בהחלטתכם לשדר, אבקש שתבחנו באם נכון יהיה לאזן את השידור, למשל באמצעות דיון בהשתתפות עם רבנים אחרים; וזאת, על מנת להכניס את הדברים

לקונטקסט הנכון. לצערי, כבר נכונו במקרה דומה לפני רצח ראש הממשלה המנוח, יצחק רבין ז"ל, שגם שם שיחקה התקשורת לידי קבוצות קיצוניות וביזאריות. אני מקווה שתגלו אחריות ציבורית ותקשורתית".

מערכת התוכנית "משעל חס" מהרה להתלות בסיפא של הדברים. המערכת מסרה בתגובה, כי "אנו מקבלים בהערכה את מכתבו של שקלאר ואכן מתכוונים לנהל באולפן דיון מאוזן שייתן קול ובמה לכל הצדדים והרבדים המעורבים בעניין".

מיד לאחר שטופלה הפניה משקלאר הזדרזה חברת החדשות של ערוץ 2 לעשות פרומואים לקלטת הלוהטת. חס וחלילה שאף אחד לא יפסיד את חיזיון ההסתה. מהדורת החדשות נפתחה עם קטעים מתוך הקלטת שניתנו לה ממערכת "משעל חס". שני העיתונאים הגדולים לא נשארו מאחור, ומיהרו לקחת את התמונות מתוך מסך הטלוויזיה, תוך מתן קרדיט לתוכניתו של משעל. "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" פרסמו תמונות מהטקס בעמודי החדשות הראשיים שלהם.

הראה קטעי עיתונות, עמוד ראשון ב"מעריב"; עמ' 2 ב"ידיעות אחרונות"

"הארץ" הסתפק בדיווח עקיף. ב"הארץ" התקבלה החלטה עקרונית שלא לקחת את התמונות.

ההחלטה לקנות את הקלטת ולהעניק לה בולטות רבה עוררה ויכוח עז בין גופי התקשורת. אבי ברזילי, מנכ"ל חברת החדשות של ערוץ 10, אמר בתגובה: "אני דחיתי בשאט נפש את ההצעה לקנות את הקלטת של התמהונים האלו, ומי שקנה את זה הוא עיתונאי לא ראוי שקהילה התקשורת המכובדת בישראל צריכה להקיא אותו מתוכה". גורמים בערוץ 10 הוסיפו: "קשה להאמין מה שכנופיית שי נשר, נסים משעל וישראל סגל מוכנים לעשות בשביל רייטינג. זה גורם לתחושת בושה אצלנו שהם במקצוע הזה". בתגובה אמר נשר, כי גם חדשות ערוץ 10 ניסו לקנות את הקלטת דרך צד ג', וכעסם נובע מהפסדם. "שלא יגלגלו עיניים לשמיים, צריך לדעת להפסיד בכבוד, לא להשתלח". מנכ"ל חברת החדשות של ערוץ 2, שלום קיטל, אמר כי סירב לקנות את הקלטת מגורמי הימין הקיצוני, אבל מצא לנכון לשדרה ברגע שנרכשה על ידי מישהו אחר. "ממתן סכנה לדמוקרטיה נובעת בהכרח מגופים גדולים? אולי דווקא על התמהוניים והשוליים צריך להתריע? מספיק שהם משפיעים על 100 איש כדי לסכן את שלומם של בעלי תפקידים בכירים".

התוכנית "משעל חס" זכתה לרייטינג גבוה. אם לפני כן אך מספר מצומצם של אנשים ראה את הקללה בפעולה, תודות למשעל זכו לצפות בה עשרות אלפים רבים. יחד עם קוראי "ידיעות" ו"מעריב" הפולסא דנורא זכתה לחשיפה מקסימלית. אכן, תחושה קשה של דז'הוור.

רבין במדי אס.אס. שחורים

ב- 5 באוקטובר 1995, במהלך הפגנה גדולה של הימין נגד הסכמי אוסלו, הניפו שני פעילי "כך" תמונות פוטומונטז' של רבין לבוש במדי קלגס – מדי אס.אס. שחורים. תצלום דיוקנו של ראש הממשלה הודבק לתמונת גופו של המנהיג הנאצי הידוע לשמצה, היינריך הימלר. רשויות החוק לא נקטו בשום צעדים על מנת להפסיק הסתה זו או להעמיד לדין את אלו אשר הניפו את התמונות. עבור כל יהודי הנאצים הם האויב המובהק והאכזרי ביותר. אין להם כל מקום בחברה הישראלית. הם פושעים הראויים בעיני רבים למוות. בהקשר זה יש להדגיש את ההבדל בין כינויה של קבוצה בשם "נאצים" לבין סימון אדם בודד בתווית מבחילה זו והלבשתו במדי אס.אס. שחורים. תיוג אדם כנאצי הוא אפקטיבי ביותר כמעניק הכשר לרצח. ברי כי אין בכך לשכנע את אלו **התומכים** בדרכו של ראש הממשלה כי הלה הינו בן-מוות. יש בביטוי הסמלי הזה כדי ליפול על האזניים הקשובות של **המתנגדים** לראש הממשלה ולתת בעיניהם הכשר למחשבות רצחניות.

רשויות החוק התעלמו מן ההסתה הברורה. רק לאחר הרצחו של ראש הממשלה ננקטו אמצעים על מנת להתחקות אחר המסיתים ולחקרם.

וידאו: רבין במדי אס.אס.

שני הפעילים הועמדו למשפט על הנפת תמונות הפוטומונטז'. נאשם מס' 2 הואשם גם בכתיבת הסיסמא: "רבין קורבן השלום פרס הבא בתור". וכן: "פרס ממשיך דרכו של הטלר הנאצי"¹³. השופט בן-דור ציין שלנאשמים לא היו עבירות קודמות ושהתנהגותם נבעה מאמונותיהם האידאולוגיות. לדעתו, נוסחת האיזון דרשה ויתור על חופש הביטוי כאשר "הפגיעה בסדר הציבורי היא קשה רצינית וחמורה", כמו במקרה דנן. המעשה שעשו הנאשמים פגע קשות בסדר הציבורי. תמונת ראש הממשלה יצחק רבין לבוש במדי אס.אס. נאציים עוררה זעזוע בכל יהודי. אנשים המציגים את ראש הממשלה כבוגד – כלומר, כאדם שמדיניותו עלולה להוביל

להשמדתה של מדינת ישראל, כשם שהנאצים השמידו את העם היהודי – ממריצים לפגוע פיזית בראש הממשלה. כתובות נאצה כגון: "רבין קורבן השלום פרס הבא בתור" עוררו תגובות דומות בקרב הציבור. שני הנאשמים נמצאו לפיכך אשמים. עונשו של נאשם מספר 1 היה שלושה חודשי מאסר בפועל למשך שנה ו-152 שעות עבודות שרות. נאשם מס' 2 פתח עסק חדש באותה עת והיה עליו להקדיש את זמנו ומרצו לעסק, כך שהשופט המתחשב דן אותו לשלושה חודשי מאסר על תנאי למשך שנה ולקנס של 950 ש"ח (או מאסר ל – 8 חודשים תמורתו).

סבורני שאלו הם עונשים מגוחכים. הסתה צריכה להיות מוחצנת מתחום עקרון חופש הביטוי, ועליה להחשב לעבירה הנושאת עונש חמור.

הערה נוספת עניינה תפקיד התקשורת בפרשה. בתרבות הישראלית, הדפסת תמונות המציגות את ראש הממשלה במדים נאציים איננה אתית. טענה זו מתייחסת שוב להבחנה בין **דווח ישיר** לבין **דיווח עקיף** של דברי הסתה. אכן, עניין אחד הוא לדווח על הנפת כרזות של רבין במדי אס.אס., ועניין אחר הוא להדפיס את אותן תמונות בעיתון וע"י כך לשרת את האינטרסים של המסיתים. התקשורת אינה צריכה לשמש במה להפצת שטנה ואלימות.

ואמנם, משה ורדי, עורך **ידיעות אחרונות**, וחנוך מרמרי, עורך **הארץ** דיווחו אודות הארוע אך הפעילו צנזורה עצמית ונמנעו מלהדפיס את התמונות המשטינות. זוהי דוגמה ליישום קודים אתיים ללא צורך בהתערבות ממשלתית או חוקית. אני מצטער כי שיקול הדעת של עורך **מעריב** היה שונה.

בשנים 2003-2005 המסיתים לרצח שרון נמנעו מלצייר את ראש הממשלה כנאצי. אולם הם מצאו תחליפים המעבירים את המסר בצורה טובה. שרון הולבש כסטאלין ונערכה השוואה בינו לבין הדיקטטור הרוסי. ביוני 2005 פעילי ימין קיצוני בראשות ברוך מרזל הפיצו בירושלים כרזות נאצה בהן נראה ראש הממשלה שרון כשהוא חובש כאפיה לראשו.

מחשבות נוספות

רשויות החוק והמשפט שגו קשות עת לא מצאו לנכון לפעול בצורה נחושה וקשה עם פורעי חוק ומסיתים אשר בפה קל ובלשון נחושה הכשירו אווירה שהייתה אינסטרומנטלית להתנקשות בחיי

¹³. תיק פלילי 673/95 מ – 17 במרץ 1996, פסק דינו של השופט אורי בן דור, בית משפט השלום, ירושלים.

ראש הממשלה רבין.¹⁴ היו בנמצא התרעות בדבר מעשה רצח אפשרי אך רשויות הביטחון הקלו בהן ראש.¹⁵ מיכאל בן-יאיר סיפר לאחר ההתנקשות כי שבועיים קודם לכן הוא זימן ישיבה דחופה עם המפכ"ל, פרקליטת המדינה ונציגי השב"כ והתריע בפניהם מפני יריה של יחיד מטורף וחלש אופי, "שיושפע מהאווירה הכללית של האלימות ודה-לגיטימציה של השלטון ורשויות אכיפת החוק".¹⁶ ובכל זאת לא הייתה הערכות מספקת למניעת המעשה. לאחר ההתנקשות בחיי ראש הממשלה הוקמה ועדה בראשות נשיא בית המשפט העליון בדימוס, מאיר שמגר, לחקור את המעשה הנורא. הוועדה החליטה להימנע מלחקור את נושא ההסתה שקדמה לרצח. שמגר הסביר כי הוועדה לא מונתה לחקור את הגורמים והטעמים שהביאו ליצירת תרבות חברתית ופוליטית אשר הרצח היה ביטויה. היא לא נתבקשה לתת את הדעת לנסיבות שהולידו את הרצח. שמגר סבר כי זוהי משימה שוועדת חקירה אינה יכולה או צריכה ליטול על עצמה.¹⁷ עם זאת, אני מצר על כך שהממשלה לא החליטה להקים גוף ציבורי כלשהו אשר יחקור את הארועים שהובילו להתנקשות בחיי רבין והותירו את הסוגיה בגדר של "צריך עיון" למועד מאוחר יותר. מחד גיסא, הקירבה לארועים ייתכן והייתה מקשה על הניתוח הבהיר של כל הממצאים. אולם מאידך גיסא ניתן היה אז להכות בברזל בעודו חם. כל הגופים בישראל היו רואים עצמם מחוייבים למסור את המידע המצוי ברשותם ולשתף פעולה עם הגוף הציבורי. הייתה הזדמנות יקרה מפז להוציא אל האור את שהתרחש בחדרי חדרים ולנקות את האורוות מתוקף הצורך בחשבון נפש מר ונוקב. לצערי, ההזדמנות הוחמצה. תחושתי היא שהלקחים שמן הראוי כי ציבורים מסוימים בישראל, שנטלו

¹⁴. משה נגבי, "אשמת השופטים", **מעריב** (10 נובמבר 1995), עמ' 23. ראו גם משה נגבי, "נעשתה התחלה להרוס את

הדמוקרטיה בישראל", **מעריב** (13 אוקטובר 1995), עמ' 13 וספרו **כסדום היינו** (ירושלים: כתר, 2004), פרק 8.

¹⁵. אריה כספי סיפר בכתבתו כי הוא הזדמן ללובי של מלון. יצחק רבין נכנס אליו דקות אחדות לאחר מכן בליווי שומרי ראשו. לו רצה מישוהו להכות את רבין היה נכשל. שומרי הראש נראו מיומנים בהרחקת אנשים ובמניעת מגע אישי. אבל כל אחד מהשוהים בלובי היה יכול לחסל בקלות את ראש הממשלה ביריית אקדח ממרחק כחמישה מטר. נראה לכספי כי במערכת הביטחון, כמו בפעמים קודמות, מוכנים היטב למלחמה שהייתה ולא לזו שתהיה. הוא התריע מפני הירייה הראשונה. ראו אריה כספי, "מי על הכוונת", **הארץ** (20 באוקטובר 1995), מוסף, עמ' 10-11. ראו גם יוסי ולטר, "מישהו עוד עלול לקום ולהרוג 40 שמאלנים", **מעריב** (8 אוקטובר 1995), מוסף סוכות, עמ' 6-9; יוסי לוי, "בכיר לשעבר בשב"כ: יש היום סכנה מוחשית שינסו להתנקש בחיי רבין", **מעריב** (12 אוקטובר 1995), עמ' א' 2-3.

¹⁶. ברוך מאירי ושמואל מיטלמן, "בן-יאיר: שבועיים לפני הרצח הזהרתי מפני אפשרות כזו", **מעריב** (13 נובמבר 1995), עמ' א' 19.

¹⁷. ועדת החקירה לעניין רצח ראש הממשלה מר יצחק רבין ז"ל, **דין וחשבון** (ירושלים: המדפיס הממשלתי, 1996), עמ'

חלק במסע ההסתה, ילמדו - לא נלמדו, ודאי לא הופנמו.¹⁸ חקירת מסע ההסתה שהתנהל כנגד ראש הממשלה רבין נותרה עניין אקדמי בלבד.

בפורים 2003 ערכו כ- 100 פעילי ימין קיצוני ובראשם אנשי תנועת "כך" טקס אזכרה במלאת תשע שנים למותו של ברוך גולדשטיין, רוצח המתפללים במערת המכפלה. במהלך הטקס קראו מספר נערים לרצוח את ראש הממשלה אריאל שרון. הנערים אף התחפשו לחיילים וערכו הצגה שבה "רצחו" את שרון בסכינים ובאקדחים.

קטע עיתונות מ"מעריב"

נשמעו קריאות: "שרון, יבוא יומך".¹⁹ ביטויי הסתה עדיין פושים בקירבנו, זוכים לכותרות בעיתונים, וזורעים ארס כלפי מי שנתפס כאויב מסוכן.

ביוני 2003, לאחר שראש הממשלה אריאל שרון התבטא בדבר הצורך בפינוי התנחלויות והביע נכונות להקמת מדינה פלסטינית התרבו הקריאות "שרון בוגד"; שמירה הוצמדה לבנו, עמרי; מתנחלים הודיעו כי הממשלה שאישרה את מפת הדרכים האמריקנית המשרטטת פינוי התנחלויות אינה לגיטימית עוד; ועד רבני יש"ע פרסם הודעה חריפה ובה אזהרה לממשלה לא להפקיר חלקי ארץ ישראל בידי זרים.²⁰

באוגוסט 2005, פחות משבועיים לאחר שידור קלטת הפולסא דנורא בערוץ 2, היועץ המשפטי לממשלה עורר סערה כאשר אמר בוועדת הכנסת לביקורת המדינה כי לא הוכח כי רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל, נגרם בשל הסתה. דברים אלו עוררו סערה ציבורית, ובצדק. ניתן לדבר על שתי תיאוריות: האחת היא תיאורית האי הבודד. השני אומרת כי אדם חי בתוך עמו, יצור סביבתי המושפע מהסביבה בתוכה הוא חי ומ"האחרים המשמעותיים" עבורו. בין שתי התיאוריות בוחר אני בשניה.

¹⁸. ראו נדב שרגאי, "אליעזר ולדמן מציע לשמאל חשבון נפש", **הארץ** (7 נובמבר 1995), עמ' ב'; שחר אילן, "העיתון החרדי 'השבוע': רבין נרצח בגלל חילול השבת בעצרת", **הארץ** (10 נובמבר 1995), עמ' א'5; גבי זהר, "רפאל איתן לתלמידי תיכון: 'בחוק כתוב שוויתור על שטחים – דינו מוות'", **הארץ** (24 נובמבר 1995), עמ' א'3.

¹⁹. אורי יבלונקה, "נערים קראו לרצח שרון באזכרה לגולדשטיין", **מעריב** (18 מרץ 2003), עמ' 19.

²⁰. אברהם תירוש, "היזהרו בעשבים שוטים" **מעריב** (4 יוני 2003), עמ' 7.

זאת ועוד, מעבר לקני המידה המשפטיים המחמירים המחייבים קשר סיבתי ישיר, יש גם חשיבות לאתיקה ולגיטימציה. כאן לתקשורת יש משקל רב.

עקב הסערה שעורר היועץ המשפטי מזוז מצא לנכון לפרסם מאמר בעיתונים בו ביקש להבהיר את דבריו. במאמר כתב מזוז כי דבריו לא התיימרו להיות קביעה היסטורית, ואף לא כוונו להמעיט מחומרת ההסתה דאז, כמו גם מחומרת תופעות ההסתה היום, על הנזקים והסכנות הכרוכים בכך.²¹

מזוז הדגיש בדבריו כי למרות חומרת תופעת ההסתה, יש להיזהר מקישור בין אירוע זה או אחר לדברי ביקורת והסתה, קישור שתכליתו להכשיר את הקרקע להחנקת ביקורת, ולהפעלת מערכת אכיפת החוק נגד ביטויי מחאה והתנגדות, גם אם חריפים, קשים ומקוממים.

היועץ המשפטי הסביר כי "המערכת המשפטית תגלה סובלנות רבה ואף תגן על זכותם של מתנגדי תוכנית ההתנתקות לקיים מאבק ציבורי בכלי הביטוי והמחאה המקובלים בחברה דמוקרטית. מבחנה של חברה דמוקרטית בכיבוד חופש הביטוי הוא מבחן הביטוי הקשה, המקומם והמתריס".²²

לכך אני מסכים, אולם זאת כל זמן שאותם ביטויים אינם חוצים את הגבול בין דברי הטפה לבין דברי הסתה לאלימות ולרצח.

מזוז הכיר כי לביטויי הסתה ואלימות עלולה להיות השפעה מדרבנת על מעשי אלימות וכי תפקיד המערכת המשפטית במציאות כזו הוא להבטיח כי המאבק הציבורי לא יחצה קווים אדומים, ולא יגלוש למעשי אלימות, ועליה להתערב רק בחריגות מובהקות. אלא שבעוד הוא חושב כי "פולסא דנורא", דימוי שרון כרוצח ובוגד, ומשחקים בהם שרון נרצח בסכינים ובאקדחים הם בגדר ביטויים לגיטימיים, אני חושב כי הם ביטויים מסיתים הנמצאים מחוץ להגנת עקרון חופש הביטוי. עלינו לנקוט בפעולה תקיפה עתה, אם איננו רוצים להיות עדים לרצח נוסף. המחוקק, המשטרה, מערכת המשפט והתקשורת צריכים להתגייס על מנת לעקור מקרב החברה צורות התבטאות של הסתה.

²¹ מני מזוז, "המבחן הדמוקרטי", **מעריב** (17 אוגוסט 2005).

²² מני מזוז, "המבחן הדמוקרטי", **מעריב** (17 אוגוסט 2005). דברים דומים הביעה טליה ששון שאמרה כי המאבק בהסתה צריך להתבצע בעיקר במישור הציבורי, לא הפלילי.